

هنر، طبیعت، شهر*

گزارش همایش هشتم «پدیدارشناسی منظر شهری»

گزارش: شبینم محمدزاده

هشتمین نشست از سلسله نشست‌های مطالعات عالی پدیدارشناسی منظر شهری با عنوان «هنر، طبیعت، شهر» در تاریخ ۸ شهریور ماه ۱۳۹۵ در موزه هنرهای معاصر تهران برگزار شد. از اهداف این نشست، شناخت زیبایی به‌عنوان فصل مشترک هنر، طبیعت و شهر، شناخت هنر به‌عنوان کاتالیزور حضور طبیعت در شهر، آگاهی از دستاوردهای جهانی در زمینه تعامل هنر و طبیعت در شهر و ارزیابی وضعیت هنر محیطی در تهران بود. در راستای این نشست، میزگردی تخصصی با حضور دکتر «ناتالی بلان»^۱ استاد دانشگاه پاریس دیدرو^۲، پژوهشگر در زمینه پویایی اجتماعی و بازترکیب فضاها و مدیر لابراتوار «لادیس آ» و دکتر سید امیر منصوری، مدیر گروه معماری منظر در دانشگاه تهران و رئیس پژوهشکده هنر، معماری و شهرسازی نظر تشکیل شد.

دکتر بلان: جنبشی که در حال حاضر در رابطه با ساخت این خانه‌های درختی وجود دارد بیشتر در رابطه با امر گردشگری است و هدف آن تسهیل ارتباط با طبیعت است. این اقدام از لحاظ زیبایی‌شناسی و اکولوژیکی تأمل‌برانگیز است و از نقطه‌نظر آموزشی در ایجاد ارتباط با طبیعت، درختان، آسمان و جزئیاتی

میزگرد با پرسش‌های حاضران در رابطه با مباحث مطرح‌شده در نشست آغاز شد:
پرسش | با توجه به اینکه ساخت خانه‌های درختی دارای پیشینه تاریخی است آیا ساخت آن‌ها مداخله در طبیعت محسوب می‌شود یا می‌توان به‌نوعی آن را تعامل شهر و طبیعت تلقی کرد؟

جزءنگر به چه میزان ما را از خطر جداسازی طبیعت و شهر مصون می‌دارند؟

دکتر بلان: در کشورهایی که سیاست واقعی آن‌ها رسیدن به اهداف زیست‌محیطی است بخصوص کشورهای اروپایی، نتایجی به دست آمده که کاملاً قابل اندازه‌گیری هستند. این آمار در رابطه با کاربری اراضی، میزان پوشش گیاهی موجود در سطح شهر و همچنین حفظ انواع گیاهی و نباتی و حیوانی در حال انقراض است. اما امروزه کشورهایی که عامل ایجاد نگرانی هستند کشورهای در حال توسعه مانند چین یا برزیل‌اند. به‌عنوان مثال در برزیل کشاورزی، زمین‌های زیادی را از فضاهای طبیعی همچون جنگل‌های آمازون اشغال کرده است. این کشورها به دلیل رشد سریع دارای سیاست‌های مناسبی برای حفظ محیط‌زیست نیستند. این در حالی است که در اروپا آموزش صحیح، عامل اصلی موفقیت‌ها و سیاست‌های شهری در زمینه اکولوژی بوده است. این اقدامات کوچک و به‌گفته شما جزءنگر برای مقابله با خطرات عظیمی که تخریب طبیعت در بر دارد، بسیار حائز اهمیت هستند. بررسی‌ها حاکی از آن بوده که سیاست‌های بزرگ زمانی نتیجه‌بخش خواهند بود که حرکت‌های کوچک و محلی مجال ظهور و بروز پیدا کنند. مهم‌ترین عامل تخریب محیط‌زیست را می‌توان سرمایه‌داری و ایدئولوژی مصرف‌گرایی دانست که در اذهان یکایک شهروندان در دنیا نقش بسته است.

پرسش | با توجه به اینکه رویکرد معماران منظر به طبیعت و شهر و به‌نوعی رابطه انسان و طبیعت یک رویکرد کل‌نگر بوده برخلاف اکولوژیست‌ها که جزءنگر هستند، به نظر شما معماران منظر در این جریان چگونه می‌توانند نقش ایفا کنند؟

دکتر بلان: معماران منظر همانند اعضای یک گروه ارکستر هستند که بایستی در این گروه جایگاه خود را یافته و با دیگر اعضای گروه همچون اکولوژیست‌ها، معماران، جامعه‌شناسان و دیگر افراد در اجرای سیاست‌های جدید در زمینه حفظ محیط‌زیست همکاری کنند.

پرسش | مدیریت خدمات اکولوژیکی در شهرهای فرانسه وابسته به کدام سازمان بوده، فعالیت آن چیست و دارای چه مرتبه حقوقی، سازمانی و اجرایی

مانند شاخ و برگ درختان مؤثر بوده اما عمومیت پیدا نکرده است. در باغ‌های اشتراکی در روسیه نیز با وجود استقبال زیادی که از ساخت این خانه‌ها شده بود، شهردار شهر به دلیل مجوزهای غیرقانونی، ساخت آن‌ها را ممنوع اعلام کرد که در ۱۰ سال اخیر این ممنوعیت از میان برداشته شده است. این در حالی است که در فرانسه افراد مجاز به ساخت چنین آلونک‌هایی در باغ‌های خود نیستند.

پرسش | زیبایی در طبیعت چگونه نمود پیدا می‌کند؟
دکتر بلان: اولین شخصی که موضوع زیبایی‌شناسی طبیعت را مطرح کرد، امانوئل کانت بود که در سال ۱۷۹۰ کتاب «نقد قضاوت» را به رشته تحریر درآورد و در آن برای اولین بار به موضوع طبیعت در چارچوب زیبایی‌شناسی پرداخت. او زیبایی‌شناسی و دریافت حس زیبا را در ذهن ناظر جستجو کرده و آن را مقوله‌ای ذهنی برشمرد و زیبایی‌شناسی طبیعت را فراتر و مهم‌تر از زیبایی‌شناسی هنری معرفی کرد. بین سال‌های ۱۷۹۰ و ۱۹۶۰ فعالیت‌های کمی در این حیطه صورت گرفت و مباحث بیشتر در زمینه زیبایی‌شناسی هنری بوده است. پس از امانوئل کانت، رونالد ازبرگ در دهه ۱۹۶۰ مسائل جدیدی در رابطه با سنت زیبایی‌شناسی طبیعت مطرح کرد و در طی این سال‌ها کارها و تألیفات زیادی در این زمینه صورت گرفت.

پرسش | تفاوت فضای سبز با باغ چیست؟ آیا فضاهای سبزی که اکنون در شهرها وجود دارند کافی نیستند که بحث زیبایی‌شناسی مطرح می‌شود؟
دکتر بلان: لوکوربوزیه در نظریه خود در سال ۱۹۳۰ فضای سبز را این‌گونه تعریف کرده است: «فضای سبز فضایی است که از پنجره ساختمان خود نظاره‌گر آن هستید، درواقع فضای سبز نمایشی است از طبیعت». این تعریف کاملاً حسی بوده و ملاحظات اکولوژیکی در آن لحاظ نشده است. فضای سبز تفاوت‌هایی با باغ سنتی دارد که خانم مریم منصوری در مقاله‌ای که ارائه دادند، به آن اشاره کرده و در آن باغ را به‌صورت یک فضای بصری دکوراتیو مطرح کردند.

پرسش | مطابق با مباحثی که خانم بلان در سخنرانی خود در رابطه با کریدورهای سبز و آبی مطرح کردند، به نظر شما این اقدامات و حرکت‌های تک‌بعدی و

چنین راه‌حلی را در دو یا سه دهه آینده متصور شد یا با توجه به شرایط متفاوت شهر تهران باید به دنبال راه‌حل‌های دیگری باشیم؟

دکتر بلان: در طی این چهار روزی که من در تهران بودم متوجه شدم بسیاری از اقداماتی که در شهر تهران صورت گرفته مناسب نبوده و مسئولین به طبیعت و منظر توجه لازم را نداشته‌اند. اما نمی‌دانم آیا باید از تخریب سخن بگویم یا خیر. با این وجود این اقداماتی که در سطح شهر تهران صورت گرفته در آینده مسئله‌ساز خواهد شد به‌ویژه با توجه به تغییرات اقلیمی که شاهد آن هستیم.

دکتر منصوری: طبق صحبت‌هایی که با خانم بلان در رابطه با اقدامات صورت گرفته در پارک‌های نهج‌البلاغه، گفتگو و دیگر پارک‌ها داشتیم، اقدامات صورت گرفته باعث شده که این رودررها به کانال‌های فاضلاب تبدیل شوند. در حین گفتگو سؤالی که ایشان از من پرسیدند این بود که وقوع سیل ناگهانی در تهران چه بر سر این پارک‌ها می‌آورد؟ پاسخی که به ایشان دادم این بود که ما امیدمان به همان سیل است که با آمدنش تمام این اقدامات صورت گرفته را از ریشه برکنند. در واقع ما چه خواهیم چه نخواهیم طبیعت کار خود را انجام می‌دهد.

پرسش: دو بحث ایجاد فضاهای سبز، کریدورهای سبز و آبی و تأثیرات آن‌ها بر ارتقای کیفیت زندگی و همچنین حفظ، نگهداری و توسعه این فضاهای سبز در این نشست مطرح شد. با توجه به مشکل کمبود منابع آبی و خشکسالی در جهان و بخصوص ایران، چگونه می‌توان در عین حفظ فضای سبز نسبت به توسعه آن نیز راهکاری ارائه کرد و در واقع بحث پایداری را از منظر توسعه پایدار دید؟

دکتر بلان: مدیریت اکولوژی با مشکلات بسیاری روبرو است. با این حال مسائل اکولوژیکی و منابع آبی بایستی باهم مدیریت شوند تا از وقوع این مشکلات جلوگیری به عمل آید. بنابراین داشتن برنامه‌ای مدون و کلی که همه جوانب از جمله کریدورهای سبز و آبی، منابع آبی و زیرساخت‌های جاده‌ای را مدنظر قرار دهد، بسیار حائز اهمیت است.

در نهایت با پایان یافتن پرسش‌های حاضران، دکتر

است؟ شما در قسمتی از سخنرانی خود به تحریک مردم اشاره کردید و درعین حال مشکل اساسی را شرکت‌های عمران شهری نام بردید که مانع از رسیدن به آن اهداف شده‌اند. حال راهکار شما برای تحریک این بخش برای انجام فعالیت‌هایشان چیست؟

دکتر بلان: مدیریت خدمات اکولوژیکی در فرانسه وابسته به شهرداری بوده و جایگاه بسیار مهمی داشته است. مباحث مربوط به اکولوژی در ابتدا برای شرکت‌های بزرگ همچون شرکت‌هایی که مسئول ساخت مسکن‌های ارزان‌قیمت هستند، بی‌اهمیت بود اما بعدها به این مسئله حساس شدند. با توجه به اینکه ساکنان مسکن‌های ارزان‌قیمت افشار کم‌درآمد جامعه بودند و نرخ بیکاری در جوانان بالا بود. تصمیم بر آن شد که مدیریت فضاهای سبز اطراف مسکن‌های ارزان‌قیمت را به جوانان واگذار کنند در نتیجه با این اقدام به بحث اکولوژی نیز علاقه‌مند شدند. درواقع این شرکت‌های بزرگ به مباحث مربوط به اکولوژی بها نمی‌دهند مگر زمانی که بخواهند چهره جدید و موجهی برای خود بسازند.

پرسش: اگر پایداری را یک تغییر نگرش در رابطه انسان و محیط بدانیم که سعی در اصلاح این رابطه داشته است و با توجه به اینکه منظر پایدار غالباً در رابطه با مباحث اکولوژیکی مطرح می‌شود، نقش زیبایی‌شناسی در رسیدن به این پایداری چیست؟

دکتر بلان: منظر پایدار منظری است که مسئولیت خلق آن از سوی جمع به عهده گرفته می‌شود و همه شهروندان در رسیدن به آن سهیم‌اند. زیبایی‌شناسی نیز همان حساسیتی است که شهروندان نسبت به منظر دارند. بنابراین افزایش حساسیت شهروندان نسبت به حفظ محیط‌زیست و منظر همان نقشی است که زیبایی‌شناسی می‌تواند در رسیدن به پایداری ایفا کند.

پرسش: با توسعه شهرها طبیعتاً بخشی از طبیعت از بین رفت. در تهران نیز رود دره‌ها و ارتفاعات آن متأثر از این توسعه شدند و اتوبان‌هایی نیز در شهر کشیده شد. آیا بازبازی طبیعت در شهر با تخریب اتوبان‌ها و احیای دوباره رود دره‌ها مشابه آنچه در سنول و دیگر شهرها رخ داده تنها راه‌حل بوده و این رویکرد، رویکردی اجتناب‌ناپذیر است و باید برای تهران نیز

حفظ آن می‌شود و زیبایی در چشم ناظر است. با این اوصاف اکنون با یک پارادوکس در مورد زیبایی‌شناسی اکولوژیکی روبه‌رو هستیم.

حال سؤال اصلی من از خانم بلان این است آیا طبیعت یک ابژه است یا یک سوژه؟

دکتر بلان: این یک پارادوکس نیست بلکه جنگ قدرت است که در این جنگ معماران منظر حداقل در زمینه مدیریت شهری موفق‌تر عمل کرده‌اند که البته این موضوع فقط در اروپا صدق می‌کند. واقعیت امر این است که معماران منظر باید بتوانند با اکولوژیست‌ها همکاری کنند؛ با توجه به اینکه اکولوژیست‌ها بیشتر به کارکردهای محیط توجه دارند، اما معماران منظر اهل برنامه‌ریزی بوده و دارای فرهنگی هستند که اکولوژیست‌ها از آن بی‌بهره‌اند. باین‌وجود معماران منظر همچنان در قرن هجدهم به سر می‌برند در حالی که اکولوژیست‌ها به‌عنوان دانشمندان محیط‌زیست علمشان به‌روزتر است. در نتیجه معماران منظر باید از این علم برای ارزشمند کردن دستاوردهای خود بهره بگیرند.

موضوع دیگری که در این پرسش مطرح شد داستان قدیمی سوپژکتیویته (ذهنیت) و ابژکتیویته (عینیت) است که از قرن هجدهم تا زمان حال به آن پرداخته شده است. ولی واقعیت امر این است که امروزه انسان این تقابل را مانند بسیاری از تقابلهای دیگری که با آنها روبرو بوده، پشت سر گذاشته و فراتر از آن رفته است. ایشان در ادامه به همایشی فلسفی اشاره کردند که از سوی یونسکو با حضور دانشمندانی بزرگ با عنوان «ماتریالیست‌های جدید» در خرداد ماه سال آینده در فرانسه برگزار خواهد شد. در این همایش متخصصین مختلفی حضور خواهند داشت. در واقع برگزاری این همایش یک اتفاق جهانی است و بحث اصلی آن این است که: «چگونه می‌توان تقابلهای فلسفی کهن فرانسه از جمله ذهنیت-عینیت و به عبارتی ضدیت و تقابل بین فرهنگ و طبیعت را پشت سر گذاشت؟»

منصوری با بیان توضیحاتی در رابطه با زیبایی‌شناسی طبیعت از منظر کانت و اظهاراتی که دکتر بلان در این باب داشتند و همچنین رویکرد معماران منظر و اکولوژیست‌ها به طبیعت، سؤال چالش‌برانگیزی را مطرح کردند:

ویژه‌نامه یکی از شماره‌های اخیر مجله علمی ترویجی منظر به ارتباط اکولوژی و منظر پرداخته و واژه اکولوژی منظر را مورد بررسی قرار داده است. مطابق با نتایج این ویژه‌نامه، اکولوژیست‌ها دانشمند (scientist) هستند و مسائل را با روش علمی مورد مطالعه قرار می‌دهند؛ بنابراین نوع نگاهشان به اکولوژی و طبیعت یک نگاه علمی و به عبارتی ابژکتیو است. در حالی که نگاه معماران منظر به طبیعت یک نگاه توأمان ابژکتیو-سوبژکتیو (عینی-ذهنی) است. طبق گفته خانم بلان، اولین بار بحث زیبایی‌شناسی را کانت مطرح کرد. او زیبایی را فهم انسان از پدیده بیرونی می‌داند و در نقد قضاوتش این‌چنین اظهار داشته که نگاه سوبژکتیو بر نگاه ابژکتیو غلبه دارد و مبنای تفکرات فلسفی زیبایی‌شناسی است. تا اینکه از دهه ۶۰ میلادی نگاه‌های جدیدی مطرح شدند که به طبیعت و اکولوژی اصالت دادند. تعریف جالب توجهی بود که ایشان از توسعه پایدار مطرح کردند عبارت بود از کار همه جانبه‌ای که دارای بعد ذهنی قوی است. درواقع با این تعریف ارائه‌شده، اکولوژی از موضع علم خارج شده و یک مداخله همه‌جانبه و یک عامل اجتماعی محسوب می‌شود که این عامل اجتماعی یک عامل سوبژکتیو (ذهنی) است. با توجه به گفته خانم بلان، زیبایی عبارت است از حفظ خود طبیعت آن‌گونه که هست یعنی طبیعت را در ذات خود زیبا ببینیم و ماده آن را حفظ کنیم، در این صورت زیبایی در شیء است و ذهن در حس این زیبایی نقشی ندارد همان‌طوری که رویکرد اکولوژیست‌ها حفظ ابژه طبیعت است، در حالی که رویکرد معماران منظر برخلاف اکولوژیست‌ها، فهم انسان از طبیعت منجر به

پی‌نوشت

* این میزگرد در راستای همایش هشتم مطالعات عالی پدیدارشناسی منظر شهری، توسط پژوهشکده نظر و با حمایت سازمان زیباسازی شهر تهران برگزار شد.